

darulfunun ilahiyat

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

Başvuru: 03.04.2024
Revizyon Talebi: 22.04.2024
Son Revizyon: 22.04.2024
Kabul: 26.04.2024
Online Yayın: 24.12.2024

Muhammed Muhammed Ebû Mûsâ'nın “el-Meskûtü ‘anh fî kitâbey el-Muvâzene ve Lübâbî'l-âdâb” Adlı Eserinin Değerlendirmesi

A Review of “el-Meskûtü ‘anh fî kitâbey al-Muwâzana ve Lubâb al-âdâb” Written by
Mohammad Mohammad Ebu Musa

Muhammed Muhammed Ebû Mûsâ. *el-Meskûtü ‘anh fî kitâbey el-Muvâzene ve Lübâbî'l-âdâb*.
Kahire: Mektebetü Vehbe, 2024, 496 s. ISBN: 978977225587

İsmail Araz^{*}

Anahtar Kelimeler

Arap Dili ve Belagati, Âmidî, el-Muvâzene, Üsâme b. Münkız, Lübâbü'l-âdâb

Keywords

Arabic Language and Rhetoric, al-Âmidî, al-Muwâzana, Osâma b. Munkiz, Lubâb al-âdâb

“Klasik edebî metinler nasıl okunmalıdır?” sorusu, bundan yüzyıllar önce kaleme alınmış eserler hakkında çalışma yürüten birçok araştırmacının düşünce dünyasını meşgul eder. Önceki çalışmaları bir adım ileriye taşıyarak alana katkı sağlamak isteyen araştırmacılar, klasik bir metnin anlaşılmasına dönük başka sorulara da cevap bulmaya çalışırlar. “Kısa ifadelerden oluşan eserlerin ilk anlamıyla yetinilebilir mi? Âlimlerin açıklamalarını detaylı bir şekilde tahlil etmek mümkün müdür?” gibi sorular, derinlikli çalışmalar ortaya koymak isteyen araştırmacılar tarafından farklı açılardan gündeme getirilir.

Her şeyden önce, mezkûr soruların gündeme getirilmesinin araştırmacı kimliğinin özgünlüğü açısından yerinde olduğu bilinmelidir. Nitekim tekrara düşmemek, İslam medeniyetinin edebî mirasını doğru yorumlayabilmek ve âlimlerin ilmî birikimlerini idrak edebilmek için bu sorular bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. Ancak buna rağmen

* Sorumlu Yazar: İsmail Araz (Dr. Arş. Gör.), Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Konya, Türkiye.
E-posta: ismailaraz@gmail.com ORCID: 0000-0002-3482-0483

Atfı: Araz, İsmail. “Muhammed Muhammed Ebû Mûsâ'nın “el-Meskûtü ‘anh fî kitâbey el-Muvâzene ve Lübâbî'l-âdâb” Adlı Eserinin Değerlendirmesi. *darulfunun ilahiyat* 35, 2 (2024): 649–653. <https://doi.org/10.26650/di.2024.35.2.1464623>

günümüzdeki akademik çalışmalar incelendiğinde söz konusu sorulara cevap teşkil edecek bir metin okuma-çözümleme metodolojisinin yeterince gelişmediği ve Batı'dan devşirilen yorumbilim kuramlarından faydalandığı görülür. Bu ise İslam medeniyetinin özünü yansıtan bir yorum paradigmasının varlığının tartışmalı olduğunu gösterir. Kuşku yok ki bu durum, ilmî mirasla bağ kurmaya çalışan bazı araştırmacıları -ferdî çalışmalar yaparak- söz konusu eksikliği gidermeye matuf bir metin okuma metodolojisi oluşturmaya sevk eder.

Kahire'de yayın faaliyetlerini sürdüren Mektebetü Vehbe'de basılarak okuyucuyla buluşan *el-Meskûtü 'anh fî kitâbey el-Muvâzene ve Lübâbü'l-âdâb* eserinde Ebû Mûsâ, yukarıda işaret edilen eksikliğin farkında olarak araştırmacılara kapsamlı bir metin tahlili örneği sunar. Ezher Âlimler Yüksek Kurulu üyesi ve Ezher Üniversitesi Arap Dili Fakültesinin kıdemli akademisyenlerinden olan Ebû Mûsâ, akademik çalışmalardaki nakilci anlayışın aksine sorgulayıcı bir yaklaşımın gerekliliğini savunur. Eserinde bu yaklaşımı uygulayarak metin tahlilinin nasıl olması gerektiğini gösterir.

el-Meskûtü 'anh eserinde Ebû Mûsâ, şiir eleştirmeni Hasan b. Bişr el-Âmidî'nin (öl. 371/981) Ebû Temmâm (öl. 231/846) ile Buhtürî'nin (öl. 284/897) şiirlerini farklı açılardan mukayese ettiği *el-Muvâzene beyne şî'ri Ebî Temmâm ve'l-Buhtürî* eseri ile tarihçi ve edip Üsâme b. Münkız'ın (öl. 584/1188) muhâdarât türündeki *Lübâbü'l-âdâb* eserini inceler. Mukaddime ve iki bölümden oluşan *el-Meskûtü 'anh*, mezkûr iki eserle ilintili birçok alt başlığa yer verir. *Muvâzene* eseri bağlamında Ebû Temmâm'ın Buhtürî'den daha üstün şair olduğunu ya da aksini iddia edenlerin görüşlerini, serikât (şiir aşırması) meselesini, Âmidî'nin kaliteli bulunduğu ancak hakkında detay vermediği beyitleri ve Ebû Temmâm ile Buhtürî'nin şiirlerinde öne çıkan bazı temaları inceleyerek okuyucunun anlamakta zorlandığı birçok hususa açıklık getirir (s.17-256). *Lübâbü'l-âdâb* eseri bağlamında ise İbn Münkız'ın vasiyet, siyaset, cömertlik, cesaret, edep (terbiye), tevazu, haya ve sabır gibi konularda aktardıklarını yorumlar (s. 259-492).

Eserin birincil amacı, başlıkta geçen *el-Meskûtü 'anh* ifadesinde saklıdır. Bu ifadeyle Ebû Mûsâ, günümüz çalışmalarında yeterince bahsedilmeyen, metinlerin derinliklerinde müphem kalan incelikleri kastederek (s. 12). Şu hâlde eserin, *el-Muvâzene* ve *Lübâbü'l-âdâb*'ta ilk başta anlaşılmayan, tahlil ve yorum gerektiren ifadeleri okuyucuya anlaşılır ve açıklayıcı bir üslupta sunmak için kaleme alındığı anlaşılır. Bu amaca değinen Ebû Mûsâ, âlimlerin açıklamalarını şerh ve tahlil ederek klasik edebî eserleri okumak isteyenlerin yolunu açmayı hedeflediğine dikkat çeker. Hedefine bağlı olarak Âmidî'nin hangi şiiri neden ve nasıl kaliteli bulunduğunu, şiir ya da şair tercihindeki kriterinin ne olduğunu tespit etmeye çalışır.

Bunun yanında İbn Münkız'ın siyaset ve cömertlik gibi birçok konuda aktardığı anekdotlardaki vurguları öne çıkarır (s. 13).

el-Meskûtü 'anh kavramından hareketle Ebû Mûsâ'nın, incelediği iki eser hakkında yapılan çalışmaları göz ardı ettiği düşünülmemelidir. O, araştırmacıların çalışmalarıyla alana katkı sağladıklarını kabul eder (s. 13). Bununla beraber onun asıl amacı, İslam medeniyetinin bir parçası olan edebî mirasla doğru bir şekilde bağ kuran nesillerin yetişmesine katkıda bulunacak bir okuma-anlama metodolojisi geliştirmektir. Dirayetli bir neslin yetişmesinin yolunun, gelenekte iz bırakan ve İslam dünyasının gelişimi için çalışma yapanların anlaşılmasından geçtiğini vurgular. Bu nedenle olacak ki diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de mukaddime kısmında şuurlu nesil vurgusu yapar. Araştırmacının, çalışmalarıyla vatanını ve ümmetini koruması gerektiğini, bu şuurla hareket etmenin oldukça önemli olduğunu Kur'an ve hadislerden örneklerle izah eder (s. 3-14).

Klasik dönemde kaleme alınmış iki edebî eserin incelenmesinden oluşan bir çalışmada ümmet ya da şuurlu nesil vurgusunda bulunmak garip karşılanabilir. Ancak günümüzde özellikle İslam dünyasının yaşadığı felaketler dikkate alındığında söz konusu vurgunun yerinde olduğu pekâlâ iddia edilebilir. "İlim, toplumdan bağımsız olarak mı yapılmalıdır yoksa aklen ve fikren toplumun dinamiklerine cevap verecek şekilde mi yapılmalıdır?" sorusu bu hususta önem arz eder. Ebû Mûsâ, sorunun ikinci kısmı üzerinde durarak araştırmacının, gelişen olayların farkında olması ve ilmi hem amaç hem de araç olarak görmesi gerektiğini savunur. Ona göre, geri kalmışlıktan kurtulmanın yolu ciddi ve bilinçli bir şekilde çalışmaktan geçer (s. 6). Bu anlayış üzerinden edebî mirasla iletişim kurmaya çalışan Ebû Mûsâ, âlimlerin kararlılığın ve ilmî hassasiyetin öne çıktığı çalışmalarının örnek alınması gerektiği kanaatindedir.

Eserin birinci bölümünde *Muvâzene*'deki bazı şiiirleri tahlil eden Ebû Mûsâ, Âmidî'nin Ebû Temmâm ve Buhtürî çerçevesinde ortaya çıkan tartışmalara odaklanması sebebiyle muasır Ebû't-Tayyib el-Mütenebbî (öl. 354/965) ve Kâdî el-Cürcânî (öl. 392/1001-1002) gibi önemli şahsiyetlere yer vermediğini belirtir. Bilindiği üzere *Muvâzene*, Abbâsî şairlerinden Ebû Temmâm ve Buhtürî'nin şiiirlerini edebî ve sanatsal açıdan mukayese eden, söz konusu şairlerin taraftarlarının lehte ve aleyhte iddialarına yer veren bir eserdir. Ebû Mûsâ, Âmidî'nin meseleleri gözden geçirerek aktardığını ve şiiir temaları hakkında başka eserlerde bulunmayan bilgilere yer verdiğini belirtir. Eserin şiiir eleştirisindeki önemine temas ederek müstakil olarak çalışılmaya uygun birçok konuyu ihtiva ettiğine dikkat çeker (s. 17-19). Buradan hareketle o, *Muvâzene* hakkında hazırladığı çalışmayla yetinilmemesi gerektiğini, eserin araştırmacılar tarafından farklı açılardan çalışılmayı beklediğini belirtir (s.19-20, 22).

Âmidî'nin "Bu kaliteli şiidir." değerlendirmesi dışında herhangi bir detay vermediği şiirleri tahlil eden Ebû Mûsâ, şairlerin anlamı (temayı) ifade biçimleri üzerinde durur. Aslında o, âlimlerin ilmî meselelere yaklaşımlarını günümüz üslubuyla yeniden vurgulamak istediğini ifade eder (s. 13). Bu ise, şiir tahlilinde klasik dönem âlimlerinin metinlere yaklaşımlarını esas aldığını gösterir. Şiirle ilgili açıklamalarına bakıldığında kelime ve cümle tahlili yaptığı, şiirlerin bağlamı üzerinde durduğu görülür. O, Ebû Temmâm'ın başka şairlerden aldığı iddia edilen şiirleri tahlil ederken de aynı yönteme başvurur. Şiirleri sadece kelime eksenli tahlil etmez. Bunun yanında başka şiir, ayet ve hadislerden faydalanarak kapsamlı açıklamalarda bulunur. Abdülkâhîr el-Cürcânî'nin (öl. 471/1078-1079) serikât hakkındaki tespitlerine yer vererek şairin bir şiirden faydalanmasının ya da ortak temaları kullanmasının serikât olmadığına dikkat çeker. Böylece Ebû Temmâm'ı serikâtlı itham edenlerin iddialarının doğru olmadığı sonucuna varır (s. 48-77).

Buhtürî'nin şiirleri için de aynı yöntemi takip eden Ebû Mûsâ'ya göre, şiirlerin alıntı olup olmadığını ve kalite yönüyle hangi seviyede bulunduğunu tespit etmenin en iyi yolu, şairlerin temaları ifade biçimleri üzerinde kapsamlı bir şekilde düşünmektir (s. 89). Ebû Mûsâ'nın kapsamlı ya da derin düşünme vurgusu, sadece bu eserine değil, farklı disiplinlerde kaleme aldığı bütün eserlerine hâkimdir. Bu vurgusu anlaşılmadan, açıklamalarının yorumlanmasının güç olduğu söylenebilir. Zira ona göre araştırmacıda asıl olan, klasik metinlerin ilk anlamıyla yetinmemesidir. Araştırmacı, "Müellif bu ifadeyi niçin kullanmıştır? Bu kelime yerine başka bir kelimenin kullanılması anlama etki eder mi? Söz dizimi anlamı belirlemede ne kadar etkilidir?" gibi birçok soru üzerinde düşünülmelidir. Metinleri çözümlerken bu hususu göz önünde bulundurmalı, satır aralarındaki incelikleri keşfetmeye dönük etimolojik, morfolojik ve sentaktik tahliller yapmalıdır. Bu yöntemi gerek Buhtürî'nin gerekse Ebû Temmâm'ın şiirlerinde uygulayan Ebû Mûsâ, araştırmacıya ideal bir şiir tahlili örneği sunar (s. 88-256).

Ebû Temmâm ve Buhtürî'ye dair birçok şiiri tahlil ettikten sonra İbn Münkız'ın *Lübâbü'l-âdâb* eserine geçen Ebû Mûsâ, bu eserin *Muvâzene*'den tamamen farklı olduğunu belirtir. Mezku iki eseri aynı çalışmada bir araya getiren hususun, eserlerdeki pasajları tahlil etme yöntemi olduğuna dikkat çeker. Bu bağlamda metinleri okuma yöntemine değinen Ebû Mûsâ, âlimlerin seçkilerini tahlil etmeyi, eserlerindeki incelikleri ve ayrıntıları ortaya çıkarmayı esas aldığını belirtir (s. 264). Şu hâlde onun *Muvâzene* eserindeki şiirler üzerinde yaptığı gibi *Lübâbü'l-âdâb*'tan da pasajlar alıntılanarak "İbn Münkız bu pasajları nasıl aktarmıştır? Hangi ifadeleri kullanmıştır? Konulara nasıl giriş yapmıştır? Ayetleri hangi bağlamda kullanmıştır?" soruları çerçevesinde tahlil ettiği anlaşılır. Bunun yanında *Muvâzene*'nin aksine *Lübâbü'l-âdâb*'taki pasajları açıklarken konulara bağlı olarak ayet ve hadislerle çokça yer verir (s. 265-492).

el-Meskûtü ‘anh’ta şiir eleştirisi ya da nesir meseleleri tartışılmamaktadır. Bunun yerine Âmidî’nin oldukça kısa açıklamalarla aktardığı şiirlerin tahlili bulunmaktadır. *Lübâbü’l-âdâb* için de aynı şey geçerlidir. Ebû Mûsâ, İbn Münkız’ın çeşitli pasajlarını Kur’an ve hadislerden örnek vererek açıklamaktadır. Buna göre, eserin amacının söz konusu iki eseri tanıtmak ya da değerlendirmek olmadığı anlaşılır. Asıl amaç, günümüz okuyucularını bu eserleri en iyi şekilde anlamalarını sağlayacak bir okuma-anlama metodolojisi sunmaktır (s.13). Ebû Mûsâ, eserdeki açıklamalar üzerinden âlimlerin yolundan ilerlemek gerektiğini vurgular. İslam medeniyetinin eski ihtişamına dönmesinin ancak emek ve dikkat isteyen bir çalışma disiplininin geçtiğini vurgulaması da bundan kaynaklıdır. Bu ayrıntıyla incelendiğinde eserin araştırmacılara önemli kazanımlar sağladığı görülür. *Alanında uzman bir âlimin perspektifinden klasik metin tahlili*, eserin öne çıkan kazanımlarından bir tanesidir.

el-Meskûtü ‘anh, sadece klasik iki eseri incelemesi yönüyle değil, dinamik bir eğitim anlayışına ve araştırmacı kimliğine atıf yapmasıyla takdiri hak etmektedir. Kaynakçasının olmaması, alıntılarda dipnotlara yeterli düzeyde başvurulmaması ve konuyla ilgili akademik çalışmalara atıf yapılmaması gibi yönlerden eserin bazı eksiklikleri bulunmaktadır. Yine de “Gelecek inşa etmek ve ilerleme kaydetmek için klasik eserler hakkıyla okunmalıdır.” vurgusu dikkate alındığında zikredilen eksikliklerin kayda değer bir önem taşımadığı anlaşılır. Bu yönüyle eserin, şiir eleştirisi başta olmak üzere klasik metin tahliliyle uğraşanlar için ufuk açıcı olacağını söylemek mümkündür.

